

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№4/2024, 269-278

ФИЛОЛОГИЯ

УДК:

DOI: [10.52754/16948610_2024_4_26](https://doi.org/10.52754/16948610_2024_4_26)

**ЭГЕМЕНДҮҮЛҮК ЖЫЛДАРЫНДАГЫ ЖАШТАР ЖАНА МИГРАНТТАР
ПОЭЗИЯСЫНА САРЕСЕП**

ОБЗОР ПОЭЗИИ МОЛОДЕЖИ И МИГРАНТОВ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ
AN OVERVIEW OF THE POETRY OF YOUTH AND MIGRANTS IN THE YEARS OF
INDEPENDENCE

Маматжан уулу Мелис

Маматжан уулу Мелис

Matatshan uulu Melis

аспирант, Ош мамлекеттик университети
аспирант, Ошский государственный университет
Postgraduate, Osh State University
melisbek@oshsu.kg

ЭГЕМЕНДУУЛУК ЖЫЛДАРЫНДАГЫ ЖАШТАР ЖАНА МИГРАНТТАР ПОЭЗИЯСЫНА САРЕСЕП

Аннотация

Макалада поэзия дүйнөсүнө сүңгүп кирип, ыр куроо, уйкаштык, мазмун, идея жактан төп келген ырларды жаратуу, поэзиядан өз ордун табууга аракет кылган жаш акындар тууралуу сөз болот. Бирды ыр кылган, терең ойго каныккан, философиялык мүнөздөгү ырлары менен кыргыз поэзиясынын жээгин ачып, жаңы образдар менен байыткан А.Осмонов, О.Султанов, Т. Муханов, С.Турсунбаевдердин ырлары, эмгектери сыпатталды. Ошондой эле кыргыз поэзиясында жакшылык катары аян аркылуу жаралган ырлар жөнүндө айтылат. Белгилүү адабий сынчы К.Асаналиев, М. Жумаев, К. Даутовдун, Т. Аскараровдун айткан сын-пикирлери анализденет. Жыйынтыктап айтканда, жаш акындар М.Ахимкожоев, Т.Мамбеталиев, А.Исмаиловдун ырлары лирикалык каармандын ой жоругу, ички сезими, турмушка болгон мамилеси турмуш чындыгын сүрөттөп, кыргыз поэзиясына чоң салымын кошуп жаткандыгы талданат.

Ачкыч сөздөр: поэзия, постсоветтик доор, көркөм мурас, мигрант, улуттук адабият

ОБЗОР ПОЭЗИИ МОЛОДЕЖИ И МИГРАНТОВ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

AN OVERVIEW OF THE POETRY OF YOUTH AND MIGRANTS IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

Аннотация

В статье рассматриваются молодые поэты, которые погрузились в мир поэзии и попытались найти свое место, создавая стихи, гармонирующие с поэтическими традициями, содержанием и идеями. Произведения А. Осмонова, О. Султанова, Т. Муханова и С. Турсунбаева, которые открыли новые горизонты кыргызской поэзии с глубокими философскими размышлениями, обогатили ее новыми образами. Также речь идет о стихотворениях кыргызской поэзии в качестве знаковых, созданных видением поэтов. Анализируются рецензии известных литературоведов К. Асаналиева, М. Джумаева, К. Даутова и Т. Аскарова. В заключение следует отметить, что стихи молодых поэтов М. Ахимкожоева, Т. Мамбеталиева, А. Исмаилова описывают мысли, внутренние переживания, отношение к жизни лирического персонажа и вносят большой вклад в кыргызскую поэзию.

Abstract

The article examines young poets who immersed themselves in the world of poetry and tried to find their place by creating poems in harmony with poetic traditions, content and ideas. The works of A. Osmonov, O. Sultanov, T. Mukhanov and S. Tursunbayev, which opened new horizons of Kyrgyz poetry with deep philosophical reflections, enriched it with new images. We are also talking about the poems of Kyrgyz poetry as iconic, created by the vision of the poets. The reviews of famous literary critics K. are analyzed. Asanalieva, M. Dzhumaeva, K. Dautova and T. Askarova. In conclusion, it should be noted that the poems of young poets M. Akhimkozhoev, T. Mambetaliev, A. Ismailov describe thoughts, inner experiences, attitude to the life of a lyrical character and make a great contribution to Kyrgyz poetry.

Ключевые слова: поэзия, постсоветская эпоха, художественное наследие, миграция, национальная литература

Keywords: poetry, post-Soviet era, artistic heritage, migration, national literature

Киришүү

Жыйырманчы кылымдын алтымышынчы-жетимишинчи жылдарында кыргыз поэзиясын сандык жана сапаттык жактан өнүктүрүү процессинде талбай эмгектенип, белгилүү салым кошкон акындарыбыздын ири өкүлдөрү: С.Абдыкадырова, М.Абылкасымова, С. Акматбекова, Т. Кожомбердиев, Р.Рыскулов, Б.Сарногоев, О.Султанов, Ж.Садыков, С.Эралиев жана башкалар, албетте, адабият айдыңына бир эле дем, бир эле үн менен келбегендигин, тескерисинче, бул жылдары кыргыз поэзиясында өзгөчө бир бурулуш болуп, аталган калемгерлер поэзияга салттуу муун системасына баш ийбеген эркин уйкаш (велибр), ак ыр (уйкашсыз ыр), абстракттуу жалпылоо, символикалык ой-жүгүртүүнү киргизишип, кыргыз поэзиясында көндүм, традициялуу формага жаңы форма, жаңы мазмун, жаңы стилдик боекторду алып келишкендигин билебиз.

Аталган мезгилдерде жаралган чыгармалар көркөм изденүүлөрдүн натыйжаларында формалык, стилдик жактан бир кыйла өзгөрүүлөргө учурап, философиялык ой чабыттын терендиги артып, жаңыча ойдун жаңыча чагылдырылышын б.а. эркин ыр формасынын келип чыгышын шарттады. С.Эралиев, О.Султанов, Р.Рыскулов, М.Абылкасымова өңдүү изденгич акындардын чыгармачылык эксперименттериндеги ийгилик – кемчиликтери да талкууга алынган. Биздин кыргыз адабиятына эркин ыр дароо эле аралашып кете албай, салттык ыр куруу техникабыздын чектерин багынта албай бир топко буйдалып турду. Учурунда аны жактагандар да, ага каршы чыккандар да болгон. Алсак, ак ыр орустарга француз поэзиясынан, француз поэзиясына англис поэзиясынан келет. Он тогузунчу кылымда орус адабиятында ал ырды катуу жактагандар Жуковский, Пушкин, Кольцов, Лермонтовдор болушкан. Эркин ырдын чыгышы жана орус адабиятына келиши жөнүндө 1984-жылы атагы бар окумуштуу М.Г. Гаспаров: “Верлибр (*fans vers libre*)” стих не имеющий метра и рифма отличающийся от прозы только наличием заданного членения на стиховое отрезки (отмеченного в письменном тексте обычно графическим расположением строк, в устном напевном) (Гаспаров, 1984, б. 319) деп айткан (Кыдырбаева, Асаналиев, 2004, б. 60).

Ал эми кыргыз поэзиясында верлибр “ак ыр” кандай мүнөздөлөт жана “ак ыр” менен “эркин ырдын” ортосундагы айырмачылыктары эмнеде экендигин “ак ыр” менен “эркин ырды” кыргыз акындары өз чыгармачылык өнөрканасында кандай пайдаланышкан-деген соболдорго жооп алуу үчүн кыргыз сынчылары менен адабиятчыларынын көз караштарына көңүл төшөйлү. Сынчы К.Укаев орус сынчы-окумуштууларынын ак ырга карата айтылган пикирлерине үндөш оюн биллдирет: “Ак ыр деп метриканын негизги эреже-закону сакталган басымдуу жана басымсыз муундардын алгоолошуп, бирок ыр саптарынын аягы уйкашпаган ырды айтабыз” (Укаев, 1972, б. 21-22).

С. Карымшаков мындан чейрек кылым мурда эле кыргыз акындары бул форманы колдонуп келгендигин улуттук поэзия үчүн чоочун эместигин белгилейт: “...кыргыз поэзиясындагы эркин өлчөмдөгү ырларды жарык дүйнөгө алып келүү ардагын кимдир бирөөгө таңуулап, пьедесталдын ээсин аныктоо жасоонун өзү натыйжасыз, анткени, кыргыз поэзиясынын тарыхы эркин өлчөмдөгү ырлардын касиеттеринин баштатан эле бар экенин билет, Кыргызстандын элдик оозеки чыгармаларында уйкаштык сакталбаганы менен көркөмдүктүн башка каражаттарынын ордун басып кеткен жорго сөздөр көп” (Карымшаков, 1968, б.9).

“Ак ыр” менен “эркин ырга” карата айтылган бир кыйла так аныктаманы Р.З. Кыдырбаева менен К.Асаналиев экөө биргелешип түзгөн “Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгүнөн” табууга болот. Сөздүктө: “Ак ыр же “уйкашсыз ыр” орус тилиндеги “белый стих” дегенден сөзмө-сөз которулуп алынган. Орус поэзиясында ыр саптарынын аягы үндөшпөй (уйкашпай) актай калган учурлар кездешет. Аларды “ак ыр”, же “уйкашсыз” ыр деп аташат” (Кыдырбаева, Асаналиев, 2004, б. 60) деп аныктама беришет. Ушул аныктаманын талабына жооп берип, анын алкагында салынган чыгармалар С.Эралиев, Р. Рыскуловдордун ырларында жыш кездешет.

Белгилүү адабиятчы, КР УИАнын корреспондент-мүчөсү А.Садыков “ак ырда” такыр уйкаш болбосо, “эркиндинде” деле жарыган уйкаштык байкалбайт. Чоң айырмачылык- ак ырда традициялык муун сандарынын бирдейлигине негизделсе, экинчисинде муундун симметриясы жок. Ошол себептүү бул эки терминдин кээде катар колдонула бериши логикага сыярлык” (Садыков, 2006, б. 51) деген пикири менен талаштуу аныктамаларга, көз караштарга чекит койгон.

Ар бир доордун өзүнүн акындары болот. Ошол акындар ошол доордун сүрөтүн тартып, боёгун боёп, болгонун болгондой чыгармаларына калтырышат. Чындыгында эле азыркы коомун абалы сөзсүз түрдө акындардын ырларында чагылып, чыгармаларында камтылып жатат десек жаңылган болбойбуз. Акындардын жүрөгү назик, сезимтал, аруу болот эмеспи. Ошого жараша акындардын дүйнөнү кабылдоосу дагы башкача. Айрыкча жаш акындардын эмнени түшүнүп, эмнени жазып, эмнени айткысы келип жатканын билгибиз келет.

Албетте көркөм адабият,анын ичинде поэзия жөнүндө сөз козгогондо анын саны жөнүндө эмес, биринчи иретте анын орду, мааниси, милдети эмнеде, канчалык дил байытты мына ушуларга биринчи орунга көтөрүлөт. Акындардын чыгармачылык табылгасы, көркөмдүк изденүүлөрдүн берген тажрыйбаларына жараша улуттук адабияттын чыныгы идеялык эстетикалык жүзүн көрүүгө болот. Көркөм чыгармалар аркылуу замандын, адамдардын, өзгөчө жаштардын көз карашы, түшүнүктөрү, турмуштук идеялары калыптанаары талашсыз.

Экинчиден, “Лирика-акындын жан дүйнөсүн элге тааныштырат, автордун талантына жараша лириканын жашоо тарыхы узак же кыска болушу мумкүн. Лирика турмуштун бир гана учурун, эң урунттуу учурун, тагыраак айтканда, адамдын жан-дүйнөсүндөгү сезимдерди, жашыруун сезимдерди, сезимдин уйгу-туйгуларын бийик сезим, күчтүү эмоция аркылуу алып чыгат, эл менен тааныштырат” (Жигитов, 1998, б. 56), - деп лирикага аныктама берилгендей, лирика акындын кандай акын экендигин, талантын, чеберчилигин ачып көрсөтөт. Эгерде мыкты акын улуттук поэзиясын буга идеялык-тематикалык жана формалык жактан байытат, так айтканда, поэзиянын андан-ары өнүгүп кетишине жеке салымын кошот. Мына ушундай кубулушту биз азыркы жаштар поэзиясынан байкаган жокпуз.

“Өзүнүн жекече аң-сезимдерин, субъективдүү таасирлерин, кайгы-касиеттерин, оорусун жашырбай жазып, ошонусу менен кыргыз поэзиясына жаңылык киргизген акын А.Осмонов экенин!. (Жигитов, 1998, б. 56) - деп сынчы С.Жигитов айткандай, акын өзүнүн жеке көз карашын, жеке табылгасын чыгаруу керек. А жаш акындар болсо көп убакытка чейин таасирленүүдөн чыга алышпай, жогорку муундагы акындарды туурап келатышат, мисалы, улуу муундагы акындар А.Осмоновдун мектебинен тарбияланып келатышкандай, азыркы жаш акындар таасирдин алдында бекем кармалып, өз жолун таба албай калып жатышса, кээ

бири көркөмдүүлүгү жогору турган поэзия жаратып жибериптесе да “ келечектен үмүттөндүргөндөр” болуп жатат.

“Акын ырларынан өзү көрүнүп турушу керек” деп айтылгандай, акын өзү жашаган коомдуу турмуштун ак-карасын ачып көрсөтүү, түбөлүктүү маселелерди көтөрүү адамдын жан-дүйнөсүн изилдөөгө жетишүүсү керек. Ыр ушундай касиетке ээ болгондо гана жекечилик алдыга чыгат.

Поэзия дүйнөсүнө чөмүлүү адамга жагымдуу сезим калтырып, ырдын темасына жараша турмушундагы болуп өткөн окуяларын эске салып, жүрөктү булкуп толкундоого чейин алып барат. Бирок баардык эле акын чыгарган ырлар окурмандарды өзүнө тарта бербейт. Ыр куроо, уйкаштыгы, формасы бардыгы төп келип турса дагы идеясы, мазмуну жеңил-желпи болсо окурмандын жүрөгүн багындыра албасы бышык. Ошондуктан адабият дүйнөсүнө жаңы баш бакканда алгач акындар болобу, жазуучулар болобу өздөрүн ар тараптан сындап, өз стилдерин тапканга аракет кылышат. Ал эми стиль бул адамдарды бири-биринен айырмалап турган жекелик. Көп эмгекти талап кылган эмгек жемиштүү болгондой эле, акын качан гана чыгармачылыкта өз ордун таап, талыкпаган изденүү, жаңычылдык жаратуунун үстүндө иш алып барганда гана өсүүгө, өнүүгө, бийиктиктерди багынтып, из калтырууга жетишет. Бул сөз менен айтып койгондой оңой-олтоң иш эмес. Кудай берген таланты бар адам көп окуп, көп изденип, терең ой айтууга жөндөмдүү болушу керек. Чыгармачылыкка оригиналдуулук өтө керек. Уйкаштык - ырдын кийими. Андыктан форма жагын дагы, уйкаштык жагын дагы көзөмөлгө алуу зарыл. Чыгармачылыкка баш баккандардын ичинен ушул жооптуу ишти жөн териси менен тартып, ысык-суугуна чыдагандар гана калат. Эң негизгиси ырды ыр кылган, терең ойго каныккан, философиялык мүнөздөгү ырлары менен кыргыз поэзиясынын жээктерин ачып, жаңы образдар менен байыткандар болгон. Атай кетсек Алыкул Осмонов, О. Султанов, Т. Муканов, С. Тургунбаевдердин жана башкалардын поэзиялары бар. Бул адабият илиминин чети гана десек болот. Булардын жараткан эмгектери ар бир адамдын жүрөгүнөн орун алды. Бара-бара убакыт өткөн сайын коомчулуктун ичинен суурулуп, таланттары аркылуу адамдарды арбап, улам жаңы муун жарала берет. Замандын талабына жараша ырлар, чыгармалар жазылат. Мисалы: Алыкул Осмоновдун, Жоомарт Бөкөмбаевдин, Жусуп Турусбеков сыяктуу чыгаандардын Улуу Ата Мекендик согуш жөнүндө ырлары жазылган , кээ бири кан майданда жүрсө да ыр жазганды токтотушкан эмес. Демек, ыр акындар үчүн жан азык болуп эсептелет. Кыргыздын басып өткөн тарыхы болгон Улуу Уркүн тууралуу да кезинде көптөгөн эмгектер жаралган. Айтор, акындар үчүн бул урунттуу окуялар чыгармачылыгын жаңылоого түрткү болгон. Андан бери карай көз жүгүртсөк, эгемендүүлүккө жетишкен жылдары дагы акындардын тобу өз чыгармаларын жарыялап турган. Поэзияда акындар ар кайсы теманы колдонушат. Булар акындын тапкычтыгы, фантазиясы аркылуу ишке аша турчу нерсе. Бири-бирине окшошпогон ырдын мазмунун толук ачып бере турган теманы ойлоп табышат. Кээ бир акындар тема койбостон ыр жазышат. Бул дагы поэзиядагы чон философия. Анткени автор теманы окурмандарга коёт. Окурмандар ырды окуу аркылуу ой –жүгүртүп, демек, сөз бул жөнүндө болуп жатыптыр, маселе мобунда турбайбы деп ойлонтуп өз алдынча ырга тема табууга түрткү берет. Бул дагы поэзиянын табышмактуу бир ойду камтыган бөлүгү. Мындай окуялар чыгармада дагы болот. Жазуучулар чыгарманын аягын бүтүрүшпөйт. Ал дагы окурмандарга калган нерсе болуп эсептелет. Ал жерде окурмандар чыгарманы өз ой-жүгүртүүсүнө жараша бүтүрүп алышат. Ырда теманын

коюлбаганы окурмандардын кызыгуусун арттырат. Ал эми тема болгондо болжолдуу түрдө ыр эмне жөнүндө болоруна көзүбүз жетет.

Соңку мезгилдеги кыргыз адабияты тууралуу Кыргыз Республикасынын Баатырлары С.Эралиев кыргыз адабияты өнүкпөй дымып турат десе, С.Жусуев азыркы чыгармалардын көбү көчөнүн тили менен жазылып жатат дептир. Филология илимдеринин доктору А.Эгембердиева: “Жаңы заманга ыңгайлашуу кичинеден мүмкүн болду. Заман шартына көнгөндөн кийин мурдатан чыгармачылык кылып жүргөндөр баягы эле тема, стилинен алыстап жиберилген жок. М.Абылкасымова сыяктуу айрым гана акын аял заты эл баатырларын даңазалаган ыр, пьесаларды жаратышты... Поэзияда жаңы көрүнүш – аян аркылуу жазылган ырлар жаралды. Алардын авторлору өздөрүндөгү поэтикалык мүмкүнчүлүктү кудайга шылтап, абалтан болуп келген ыр пири деген түшүнүктүн жанына кудай түшүнүгүн алып келип, поэзия ээлигин көбөйтүштү. Өтө примитивдүү ырларды жазып, граждандык ырларга чыгармачылыгынан анчалык орун бербеген жаш адабий муундун өкүлдөрү кечээги кыргыз совет адабиятынан алган же алууга үлгүргөн азыноолак тажрыйбаларын ХХI кылымдын болор, келер адабияты менен жалгаштырып, көпүрөлүк милдет аткарышты” дейт.

Ал эми эки доордун залкар сынчысы болгон (советтик жана постсоветтик) К.Асаналиев өзүнүн “Постсоветтик доор. Адабий тагдыр” аттуу макаласында: “Дүйнөнүн бир тарабын титиретип турган СССРдин кыйрашы аз сандуу элдер үчүн тоо көчүп, сел жүрүп кеткендей эле болду. Айрыкча, өзүн “дүйнөдөгү эң алдынкы, эң демократиялуу” деп жарыялаган “көп улуттуу совет адабиятынын бир заматта бөлүнүп тарап кетиши, башкасын билбейм, кыргыз совет жазуучулары үчүн асмандагы күн биротоло батып кеткендей эле түн түштү да калды. Ошондогу кыргыз совет жазуучуларынын моралдык ал-абалы, духу, чыгармачылык психологиясы кандайдыр бир учурлары менен, албетте, бул салыштыруу оңтойсуз, ошондой болсо да, 1920-жылдары Россиядан сүрүлүп, Батыш Европага эмиграцияга кеткен И.Бунин, Г.Иванов, Д.Мережковский, В.Набоков, М.Цветаева ж.б.у.с. эң көрүнүктүү орус жазуучуларынын тагдырына үндөшүп, окшошуп кеткен сыяктуу. Атанган орус жазуучулары бир заматта башка түшкөн оокат-тиричиликтин көр азабын айтпай эле коёлу, туруктуу түрдө үзүлбөй жарыкка чыгып турган басма сөздөн, журнал, газеталардан биротоло айрылып, кол үзүп, башка элде, башка жерде эмнеден баштарын билбей отуруп калышыптыр. Бул чыгармачылык иштин “чарбачылык”, “өндүрүштүк” жагы гана. Орус жазуучуларынын алдында мындан алда канча татаал чыгармачылык иштин түздөн-түз ички проблемасы келип чыкты.

Кантсе да алардын артында Пушкин менен Гоголь, Толстой менен Достоевский, Тургенев менен Чехов ж.б. улуу мурасы “тиреп” турган. Эмне кылуу керек, “өз мамлекети” жок жерде кайрадан жаңы адабиятты баштоо керекпи, же улуу көрөм мурасты улантуу, андан ары жаңы кырдаалдарда өнүктүрүү туура болобу, же болбосо дегеле башка, мурда тааныш эмес маданиятка өтүп кетүү керекпи. Маселенин маңызы дал ушунда болчу. Кийин ар түрдүү олку-солкулуктар, талаш-тартыштардын негизинде куугунтукта калган орус жазуучулары ушул ар башка багыттарды бирдей кеңири өздөштүрүп, Советтер Союзундагы орус совет адабиятына альтернативдүү, көп жагынан карама-каршы орустун эмигранттык чоң адабиятын жаратканы тарыхтан белгилүү...” –деп, орус адабиятынын жана кыргыз адабиятынын советтик доордогу жаралыш, өнүгүш жагдайларына, совет өкүмөтүнүн адабият үчүн көргөн камкордугуна, анын оң-терс жактарына ой жүгүртүп, сереп сала келип, “көнүмүш шартынан”

ажыраган кыргыз жазуучулары эми мурдагы көнүмүш боюнча иштей алышпай калгандыгын белгилейт да, кыргыз адабияты өнүкпөй, дымып калды дегендерге макул эместей рыноктун татаал шартында, “китепке кызыгуу баягыдай болбой, ансыз да ориентациясын, багытын таппай жоготуп турган учурда, көркөм адабиятынын кайра жанданып “өркүндөй” башташы, бул чыны менен таң каларлыктай көрүнүш” деп жазат. Залкар сынчынын туюмунда аталган нерселер “постсоветтик кыргыз адабиятынын кыймыл-аракетин, тынымсыз, үзгүлтүксүз келаткан процессинин ачык-айкын далили, бекемдиги артып, “аргументациясы” болгону менен, маселенин төркүнү, маңызы мында турат, “өлгөн” адабият кайрадан кантип “тириле” баштады, ал өткөндүн адабий тажрыйбаларын карандай кайталаган “совет адабиятынын анчейин уландысыбы, же түп-тамыры менен өзгөргөн социалдык-коомдук турмушка тиешелүү түрдө көркөм процессти кандайдыр бир жаңы сапаттык белгилер менен байытып, кубултуп жатабы, а эгерде чын эле жаңы адабият жаралып жаткан болсо, анда ал эмнеси менен жаңы, өткөндөн кийин касиеттери менен (тематикалык, проблематикалык, жанрдык, стилистик, формалык) айырмаланат, сөз түйүнү ушунда” (Жаңы Ала-Тоо, №6, 2010).

К.Асаналиев кырынан койгон бул маселелер алиге айрым гана макалаларды айтпаганда, кыргыз адабиятчы-сынчылары тарабынан колго алынбай, бузулбаган дың боюнча турат. Улуттук адабияттын чыгармачыл өкүлдөрүнүн чыгармачылыгын, алардын кыргыз адабиятына кошкон салымын, стилин, чеберчилигин изилдөө дайыма актуалдуу болуп келет. Өзгөчө, ошол чыгармачыл инсандын проза жанрында болобу, поэзия жанрында болобу, айтор, өзүнүн өзгөчөлүгүн таап изилдөө ары кызыктуу да, ары татаал.

Адабиятчы М.Жумаевдин оюна караганда, кыргыз сүрөткерлери үчүн өткөөл жылдарда эки жактуу оор абал түзүлдү; бир жагынан, мурда таптакыр билбеген жаңы тематикалык, идеялык, эстетикалык горизонттор ачылса, экинчи жагынан, баштагы системанын талабында жазылган чыгармалардын көркөм структурасындагы баалуулуктардын көпчүлүгү кунарсызданып, көркөм ойлоонун трафераттык жолунан чыгарып салды. Ачылган жаңы горизонттор ойду эзоптук тил менен берүүдөн куткарып, турмуш чындыгын бардык карама-каршылыгында, тарыхый – турмуштук катмарда бүткүл турпатында чагылтуусуна жол берди (Жумаев, 2002, б. 8).

Бирок, кыргыз жаштар поэзиясына бир нерсе жетишпей турду-бул сынчы К.Даутовдун сөзү менен айтканда: “Эгерде поэзияда карала турган ашкере керектүү маселенин бири ушул делсе, мындан дабаалуу көркөм адабияттын бардык түрлөрүнө өзөк тамыры менен өмүр салаасы болуп берчү “Улуу Сөз” кудурет маанисин туура тушүнүп, туура колдоно билүү зарылдыгын сезүү кандай? “А куруучу болуш үчүн кирпичтин катуусунан да катуу эрк керек. Мына ошондо кирпич кырка тизилип, мына ошондо аалам карар көрк берет”, - деп бар түшүнүк жыйынтыгын чыгарып жатпайбы. Туура аныктама бердиби, түпкү мааниси бузулган жокпу? Мында “аалам карар көрк берчү” таң каларлык кооз имараттар менен атайын бөлүнүп курулган маданий-административдик жайларды кирпич койчу жумушчу жаратпайт. Аал кара жумушун гана аткарат. “Катуу эрк” деле кетпейт. Андай оригиналдуу кооз курулуштардын проектисин архитектура тармагы боюнча эстетикалык терең билими бар профессионал адис гана түзө алат. Дагы кайталап айтайын, ага бекем чыдамдуу кара күч эмес, акыл күчү, табигый талант, ойлоп тапкычтык, практикалык чоң тажрыйба керек. Буларга кошумча жана бир талап: жаш акынды сөз менен иштөө, сөз байлыгын өстүрүү муктаждыгы дагы эле күтүп турат. Ырларынын ичинен өздүк МЕНИ көрүнө элек.” (Даутов, 2016, б.11).

Белгилүү сынчы көркөмдөп, кооз салыштыруу менен, ылайыктуу мисалды келтирүү менен акындар кандай болушу керек экендигин абдан сонун айтып берген. Ооба, акын өз ишинин профессионалы болуш керек, мына ушуну жаш акындар сезип-туйганда кыргыз адабияты мындай кыйынчылыкка кептелбейт эле.

Поэзиянын азыркы абалы тууралуу белгилүү адабиятчы, философ Т. Аскаровдун мындай деп айтканы бар экен: “Азыр поэзияны эч ким окубай калды, андыктан мен ыр жазганды таштадым”, - деп атактуу казак акыны Олжас Сулеймановдун айтканы эске түшөт. Албетте, бул – азыркы доордун, руханий турмуштун кейиштүү бир көрүнүшү. Бирок биз жашаган, бизди курчап турган дүйнөнүн миң кубулган белгилери, сапаттары бар эмеспи”. Т. Аскаров айткандай, башка элдерде поэзия көп жазылбай калгандыр, бирок кыргыз элинде поэзия сандык жактан абдан эле өсүп жатат. Акындар катары күндөн-күнгө толукталып, ыр китептер жайнап эле чыгып жатат. Бирок, сапаты жагынан алдыга жылуу аракетинин жоктугунда болуп жатат окшойт.

Бирок ушундай болсо да кыргыз жаштар поэзиясы идеялык-тематикалык жактан изденүүнүн үстүндө бир топ аракеттер болгон экен, мисалы, “Манас” эпосуна кайрылуунун жаңы этабын башташкан С. Эралиев, Ш.Дүйшеевдердин катарына жаш акын деп атоого жаш өзгөчөлүгү туура келбеген, бирок, жаш акындар менен бирге чыккан Ж.Саалаев эпоско арнап “Арыбагын, Күн” аттуу публицистикалык поэмасын жазат. Поэмада “Манас” эпосунун доорундагы окуялар, эл тагдыры, баатырдык күрөштөр, улуттук баалуулуктар бүгүнкү күндөгү реалдуу окуялар менен жарыша сүрөттөөгө алынат. Тарыхый факторлордун, окуялардын, турмуш процессиндеги ар түрдүү кырдаалдарда, ар башка мезгилдерде, бири-бирине окшобогон коомдук-социалдык, рухий ж.б. жагдайларда кайталаныш мыйзам ченемдүүлүгүн автор көп ойлонгон экен.

Ал эми М. Акимкожоев болсо “Сайрандап жүрүп...” деген ырында Манас баатырдын жортуулдарын, эрдиктерин өз деңгээлинде аңгеме-дүкөн куруп берет. Автор ырында эпостук мотив аркылуу өткөндү таанып билүүгө, бабалардын эрдик идеяларын даңазалоого умтулат. Бирок, мындай аракет көп учурда “бутага” тийбей, чыгарма ийгиликтүү чыга бербей калган. “Манас” темасын өздөштүрүүдө чыгармачылык изденүү, тажрыйба жетишпей өксүп турат. Ошондуктан ырдын идеялык мааниси окурманга анчейин ишеним жарата албай көркөмдүк сапаты ортозаар деңгээлде ишке ашкан.

Жаш акын Т. Мамбеталиев “Элимдин кош канаты” деген ырында кыргызды дүйнөгө тааныткан Манас менен Чыңгыз –элдин духу, мекенге ак кызмат кылуунун үлгүсү деген ойду чагылтуу менен бул эки феномен кыргызды дүйнө жүзүнө тааныткан улуу баалуулук катары каралган. Жыйынтыктап айтканда, азыркы кыргыз поэзиясынын жаш өкүлдөрү байыркы улуу мурасыбызды таанып-билүү, үйрөнүү керектигин көтөрүп чыгышууда. Улуу муундагы акындарыбыз эпостун мотивине, каармандарына, манасчыларга көбүрөөк кайрылса, жаш акындарыбыз эпостогу адамзат баалуулуктарына, манасчылык өнөргө басым жасашкан.

“Манас” эпосуна кайрылуунун жаңы этабы болгон бул мезгилде кыргыздын жаш акындары залкар эпосубузга таянуу, андагы баатырдык сапаттарды лирикалык каармандарына ширетүү, сап куроодо уйкаштыкка салуу ыкмаларын өздөштүргөндөй таасир калтырууда. Анткени, эпостун сюжетинен өзөк идея алуу, же болбосо элдик оозеки чыгармачылыктан сюжет алып, профессионалдык адабияттын жанрына салып чыгарма жазуу активдешкен. Мунун натыйжасында сюжетинде легенда орун алган көлөмдүү ырлар, поэмалар, поэма

драма, поэма-легенда сыяктуулар көптөп жаралган. Улуу муундагы акындардан тартып, жаш акындар бул багытта бир топ чыгармаларды жаратышкан. “Акбар Кубанычбековдун ырларында жаратылыш жана адам баласынын жүрүм-туруму, бири-бирине болгон мамилесинин элесин көркөм боёк менен тартуу аркылуу, алардын ички сезимдерин, психикалык өзгөчөлүктөрүн, турмуштук саптарын, өзгөчөлүгүн сыпаттоо аркылуу, жалпы эле улуттук жан дүйнөсүн адеп-ахлагын көргөзөт. Турмуштун мындай идеялык-көркөм, этика-философиялык көп кырдуулугун баяндоодо, жазуучунун жеке уникалдуулугу, кайталангыстыгы, индивидуалдуулугу, ырларынын оригиналдуулугу аны башка акындардан айырмалап турат. Ар бир акын чыгармасын жаратууда элдин купулуна толгудай кылып, көркөмдүктө берүүгө умтулушат» (Каролова, 2023, №. 3, б. 256-258).

Кандай гана акын болбосун турмуштук позициясын, көрүп-билген окуяларынан чыгарган жыйынтык ойлорун, ойлоп табуусун, көркөм фантазиясын чыгармачылыкка тиешелүү болгон ыкма катары колдонот. Бүгүнкү күндөгү кыргыз жаш акындары кайдыгерлик, “Манас” эпосуна кайрылуу, төкмөчүлүк, айтуучулук сыяктуу кубулуштарды чагылдыруунун үстүндө өнүгүп жаткандыгы белгилүү болду. Маселен, азыркы жаш акындардын кээ бирлери кыргыз улуттук поэзиясы 70-жылдардагы кыргыз поэзиясында жогорку деңгээлге көтөрүлгөн “психологизмди” колдоно билгендиги, “аналитикалууулук”, “сентименталдуулук”, “медиаактивдүүлүк” сыяктуу түшүнүктөр да аздап орун ала баштаган. Бул көрүнүш Жыпара Исабаеванын чыгармачылыгында кенен көрүнө тургандыгын баса белгиленген (Калиева, Адисбекова, 2018, б. 178-180).

Азыркы кыргыз поэзиясынын дагы бир өкүлү Алтынбек Исмаилов дагы ушул багытта, жогорудагы акындар сыяктуу чыгармачылыгын идеялык-тематикалык жактан бирдей өңүттө улантып келатат. Мисалы, “Кусалык” деген ырында ички сезимин:

Түйүлүп түйдөк жиптей көкүрөгүм,
Түшүнбөйм эмнегедир өкүнөмүн
Көөдөндү кайра –кайра былчылдатып,
Кусалык, кыйнабачы өтүнөмүн?!

Жаралап жан дүйнөнү жышып турган,
Жармашып жан алгычтай кысып турган,
Желкеге минген ойлор жарга такап,
Жүрөгүм муздап барат ысып турган! –деп,

лирикалык каармандын ой жоорусу, ички сезими, турмушка болгон мамилеси аркылуу турмуш чындыгын, мүнөзүн ачып көрсөткөн.

“Атак-даңкты эмес, эли-жерин ойлогон, элдин тилеги-санаасы, ой-максаты менен жашаган акындын поэзиясы эгер элден бөлүнүп, элден артыкча көрүнсөм, элдин ой-мүдөөсүн унутсам, өзүм үчүн, атак-даңк үчүн умтулсам «бий азгырып тойдо озунган баладай, артка сүйрөп көк шилиден алгыла!... деп, агынан жарылып отурат...» (Исмаилова, 2023, №. 4, б. 245-248).

Пайдаланылган адабияттар

1. Гаспаров, М.Л. (1984). *Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика*. Москва: Наука.
2. Даутов, К. (2016). “Кандай акын оригиналдуу болот же Анатайдын ачылышы”. *Де-Факто гезити*, 4-март, 11-б.
3. *Жаңы Ала-Тоо*. (2010). №6 (14). Башкы ред: Т. Мураталиев.
4. Жигитов, С. (1998). *Акындын эки өмүрү*. Бишкек: Мектеп.
5. Жумаев, М. (2002). *Жаңы мезгил жана адабият*. Бишкек: Бийиктик.
6. Исмаилова, Р.У. (2023). “Дүйнө поэзиясынын антологиясынын асыл наркы”. *Известия ВУЗов Кыргызстана*. №. 4, 245-248.
7. Кыдырбаева, Р.З., Асаналиев, К. (2004). *Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгү*. Бишкек: Жалын.
8. Калиева К.А., Адисбекова, Ж. (2018). “Социальное положение кыргызских женщин в поэзии”. *Известия ВУЗов Кыргызстана*. №. 3, 178-180.
9. Каролова, А.М. (2023). “Акбар Кубанычбековдун ырларындагы жаратылыш жана философия”. *Известия ВУЗов Кыргызстана*. №. 3, 256-258.
10. Карымшаков, С. (1968). “Акындарга үч суроо”. *Кыргызстан маданияты*, № 12, б. 134-137.
11. Садыков, А. (2006). *Сүйүнбай Эралиев. Чыгармачылык өнөркана сыры*. Бишкек.
12. Укаев, К. (1972). *Сөз кудурети: Адабий-сын макалалар*. Фрунзе: Кыргызстан.
13. Интернеттен алынган маалыматтар
14. Аскарров, Т. (2017). “Поэзиянын күнү бүттүбү?” *Кыргыз маданият борбору сайты*, 2017, 15-апрель. (<https://kmborboru.su/> колдонуу күнү: 12.10.2024).